

ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК КОНСОРЦІУМ ТУРИСТИЧНИХ МІСТ (З ДОСВІДУ СЛОВАЧЧИНИ)

Смирнов І.Г.,

доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розкрито досвід нашого західного сусіда – Словацької республіки у створенні та успішному функціонуванні регіонального туристичного кластера у формі Консорціуму «Словацькі королівські міста», який об'єднав чотири міста півночі цієї країни – Бардейов, Кежмарок, Левочу, Стару Любовню.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ КЛАСТЕР КАК КОНСОРЦИУМ ТУРИСТИЧЕСКИХ ГОРОДОВ (ИЗ ОПЫТА СЛОВАКИИ)

Раскрыт опыт западного соседа Украины – Словацкой республики – в создании и успешном функционировании регионального туристического кластера в форме Консорциума «Словацкие королевские города», объединившего четыре города северной части этой страны – Бардейов, Кежмарок, Левочу, Старую Любовню.

THE TOURISM CLUSTER AS A CONSORTIUM OF DESTINATIONS (SLOVAKIAN EXPERIENCE)

The article gives the experience of the western neighbor of Ukraine - the Slovak Republic in the establishment and successful operation of the regional tourism cluster in the form of Consortium "Slovak Royal Cities", which combined four northern cities of the country - Bardejov Kezhmarok, Levoca, Stara (old) Lyubovnya.

Постановка наукової проблеми. Формування туристичних кластерів є нагальною проблемою сучасного етапу розвитку рекреаційно-туристичної галузі в Україні. Ефективному вирішенню цієї проблеми сприятиме ознайомлення та аналіз процесів кластеризації в туристичному господарстві інших країн. Так, Казахстан нині працює над створенням кластера транспортного коридору «Західна Європа – Західний Китай», тобто по трасі Великого шовкового шляху [1]. Цікавий досвід створення регіональних туристичних кластерів має наш західний сусід – Словацька республіка. Це стосується передусім створення туристичного консорціуму¹ «Словацькі королівські міста» у складі чотирьох північно-словацьких міст – Бардейова, Кежмарка, Левочі та Старої Любовні.

Літературні джерела та публікації з теми статті охоплюють як міжнародну інформацію з проблем кластеризації в туризмі [1; 4], так і результати досліджень цих проблем українськими авторами, включаючи деякі праці автора статті [2; 3; 5; 6, 45-47; 7; 8].

Метою статті є ознайомити українську фахову аудиторію з міжнародним практичним досвідом та науковим доробком з проблеми туристичних кластерів, спираючись на приклад нашого західного сусіда – Словаччини, де успішно функціонує регіональний туристичний кластер у формі консорціума чотирьох міст північної частини цієї країни.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивний розвиток туризму в світі та Україні зумовлює необхідність пошуку його інноваційних напрямків та форм. Одним із таких інноваційних напрямків розвитку туризму, зокрема в геопросторовому аспекті, є ство-

рення туристичних кластерів. Кластери у сфері послуг, зокрема туристичних, є порівняльно новим підрозділом кластерної теорії та практики, який почав формуватися відносно недавно. Пов'язане це як зі специфічними особливостями послуг, як товару (невідчутність, неможливість зберігання, невідривність від виробника та споживача), так і технологічними особливостями надання різних видів послуг, кількість та різноманітність яких постійно зростає. Так, нині за СОТ виокремлюють 12 секторів послуг, які, у свою чергу, поділяють на 155 підсекторів [5, 16].

Що стосується туризму, то теорія та практика кластероутворення в цій галузі в Україні знайшла втілення в Чернігівській обл., Карпатах, Буковині та Поділлі, Криму, Київській, Миколаївській, Херсонській областях. Метою функціонування туристичного кластера є об'єднання ресурсів, ідей, можливостей різних структур у єдиний комплекс щодо найефективнішого представлення ресурсів регіону, формування, просування та реалізації туристичних продуктів на різних ринках. До важливих рис кластерів слід віднести провідну роль у них малих та середніх підприємств, що підкреслює значення регіональних ресурсів для функціонування кластера. Як зазначає Д. Стеченко, «Кластерний підхід у сфері туризму активізує підприємство через концентрацію ділової активності, тому сприяє створенню робочих місць, доходів, поліпшенню якості туристичних послуг, життя населення на території його запровадження. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових, матеріальних

¹ Консорціум (лат. Consortium – співучасть, співтовариство) – організаційна форма тимчасового об'єднання підприємств, організацій, установ для здійснення капіталомісткого проекту. Обов'язки членів консорціуму, частка кожного з них у витратах та очікуваному прибутку, а також форма участі в реалізації проекту визначаються угодою про консорціум. Консорціум несе солідарну відповідальність перед своїми замовниками [8].

ресурсів у забезпеченні якості виробництва та надання туристичних послуг» [2]. До переваг розвитку туристичних кластерів для його безпосередніх учасників можна віднести: підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур; скорочення витрат (поточних, з підготовки та навчання персоналу, спільних маркетингових досліджень та реклами тощо); більш широкі можливості прове-

(Херсонська обл.), ТК «Кам'янець» (Хмельницька обл.), кластер водного туризму (Чернігівська обл.), а також ТК в Івано-Франківській та Луганській областях [2]. Є пропозиції щодо створення Буковинсько-Подільського регіонального ТК [3].

У цьому контексті цікавим та корисним є досвід створення регіональних ТК у Словаччині, зокрема тзв. «Консорціуму словацьких королівських міст» у складі Бардейова, Кежмарка, Левочі та Старої Любовні, угода про що була підписана мерами цих міст у 2001 р. (рис. 1).

Ці міста Північної Словаччини об'єднують їх географічне положення (рис. 2), спільне історичне минуле (в Середньовіччі вони були передані Угорщиною в оренду Польщі на 364 років – з 1412 до 1776 рр.), особливості розвитку (одними з перших серед міст Словаччини вони отримали Магдебурзьке право, тобто право бути самостійними королівськими містами у складі Угорської корони).

«Консорціум словацьких королівських міст» був представлений на Міжнародному турсалоні «Україна-2012» в Києві у жовтні 2012 р., де презентував своє рекламне видання, видане трьома мовами – словацькою, англійською, німецькою (рис. 3).

Отже, «Консорціум словацьких королівських міст» являє собою регіональний туристичний кластер, що об'єднує чотири історичні міста Північної Словаччини і спільними зусиллями забезпечує розвиток туризму, про що турбуються офіси Консорціуму, що є в кожному з чотирьох міст-учасників [9-12]. Також Консорціум здійснює спільні маркетингово-рекламні акції, в т.ч. на міжнародному рівні; бере участь у національних та міжнародних туристичних виставках; турбується про підтримку та відновлення історико-архітектурної та культурної спадщини регіону Спіш, до якого належать міста-учасники, зокрема середньовічних замків та міських оборонних споруд у Старей Любовні, Левочі, Кежмарку, Бардейові; контролює екологічну ситуацію в регіоні та містах-учасниках; сприяє збільшенню робочих місць унаслідок розвитку ту-

Рис. 1. Декларація про утворення Консорціуму «Словацькі королівські міста», 2001 р. [4]

дення маркетингових досліджень, рекламних компаній, PR-акцій, розширення ринків збуту; можливості ефективного обміну ідеями між фахівцями, отже, для формування конкурентного середовища. Туристичний кластер може містити власні туристичні підприємства (туроператори, турагенції), підприємства готельного господарства (готелі, мотелі, кемпінги тощо), музеї, виставки, окремі заклади ресторанного господарства, транспорту, розваг, спортивної інфраструктури, реклами та інші організації, пов'язані з туристичною та супутньою інфраструктурою.

В Україні існують окремі приклади туристичних кластерів, що досить успішно функціонують, зокрема один із перших – кластер сільського зеленого туризму в смт. Градів Шепетівського району Хмельницької обл., що був створений у 2002 р. Також функціонують такі туристичні кластери (ТК), як: «Південне туристичне кільце» (АР Крим), «ТК Славутич» (Київська область), туристично-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини» (Полтавська обл.), ТК сврорегіону «Слобожанщина» (Харківська обл.), транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України»

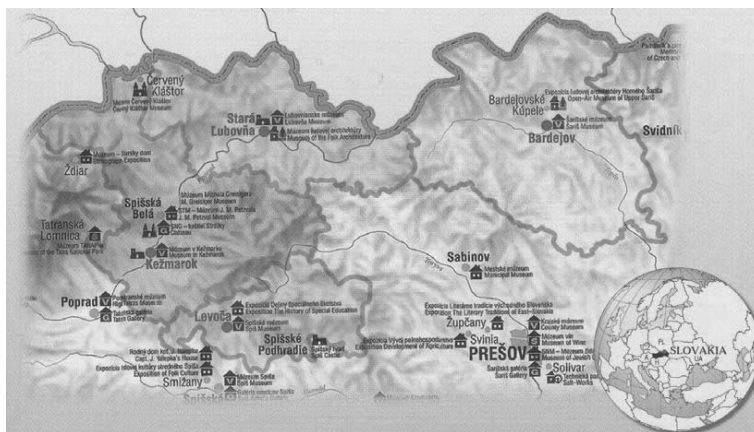

Рис. 2. Розміщення міст, що входять до Консорціуму «Словацькі королівські міста» [4]

ризму тощо (рис. 4). Нижче надається коротка характеристика міст-учасників Консорціуму.

Бардейов належить до тих міст, найбільш цінною особливістю яких є історичні пам'ятки, ство-

рені у період середньовіччя. Перша письмова згадка про це місто датується 1241 роком. Місто було розташоване на важливому перехресті стародавніх торговельних шляхів, і з цієї причини воно отримало підтримку свого розвитку з боку угорських монархів, зокрема у формі надання спеціальних прав і привілеїв. Найбільш важливими з них були право на проведення щорічної ярмарки та право на скла-

перетворився у важливий центр Угорщини. Пізніше різні війни та руйнування послабили позиції міста. Протягом першої половини ХХ ст. місто теж не отримало достатньої уваги та стимулів для свого розвитку через своє периферійне положення та відповідний статус. Позитивні зміни розпочалися тільки після 2-ї Світової війни, коли в місті дістали розвиток промисловість, освіта, сільське господарство і одночасно розпочалися роботи з відновлення історико-архітектурних пам'яток. Вже в 1950-х рр. історичний центр Бардейова був проголошений міським історико-архітектурним заповідником. Значні зусилля з відновлення історичних об'єктів цивільного будівництва на центральній площі міста були виконані в 1970-х рр. Винагородою за успішну реконструкцію історичного центру Бардейова було присудження йому європейської премії – Золотої медалі ЮНЕСКО у 1986 році. Наступною метою міста стало включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що було досягнуто 2 грудня 2000 року. У Прешовському краї знаходяться чотири міста, які свого часу отримали привілеї – бути вільними королівськими містами, однак заслуги міст у Середньовіччі треба підтримувати і відновлювати в сучасних умовах. У даний час Бардейов, Кежмарок, Левоча і Стара Любовня мають ті самі проблеми і подібну складну економічну ситуацію. Створення Асоціації вільних королівських міст у складі чотирьох вищенаведених становить основу для підготовки спільних ініціатив, спрямованих на розвиток туризму і отримання міжнародних грантів, а також надає нові можливості для вирішення проблем, пов'язаних зі збереженням культурно-історичної спадщини. Асоціація також сприяє зростанню та розвитку туризму, який має великий потенціал в усіх чотирьох містах – членах Асоціації, зокрема є важливим джерелом нових робочих місць та доходів до міських бюджетів.

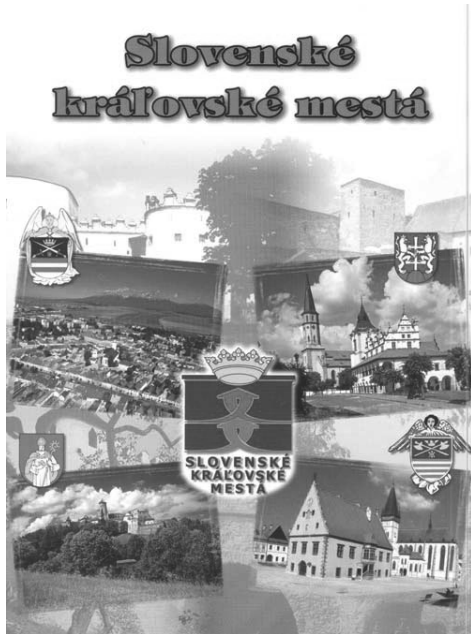

Рис. 3. Палітурка рекламного видання «Словацькі королівські міста» [4]

дування та зберігання товарів. У 1352 р. король Людовік I наказав звести оборонні мури навколо міста, і воно, таким чином, отримало систему оборонних стін і башт, які залишилися добре збереженими до наших часів. Найбільш важливий привілеї був наданий місту в 1376 році, коли Бардейов став вільним королівським містом (отримав Магдебурзьке право). Завдяки розвитку торгівлі, цехів, ремесел, освіти та культури Бардейов за часів Середньовіччя

Стародавнє місто **Левоча** розташоване на південних схилах Леоцьких гір в центрі регіону Спіш. Місто виросло з групи старовинних поселень, які вже існували тут в XII ст. Перша письмова згадка

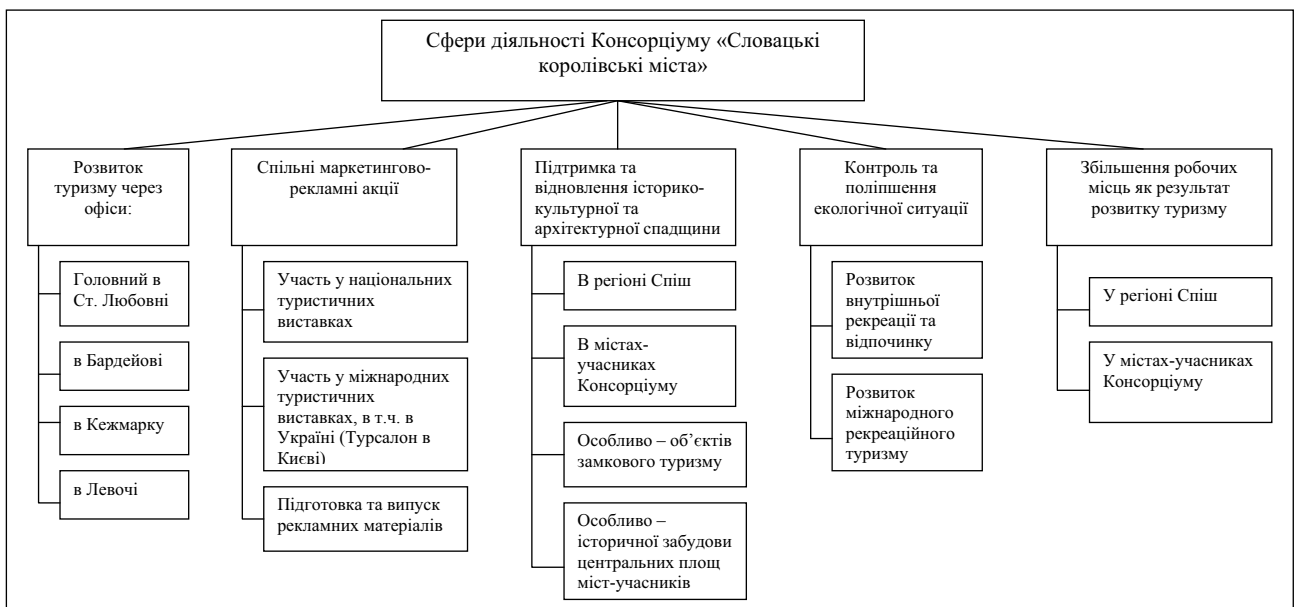

Рис. 4. Сфери діяльності Консорціуму «Словацькі королівські міста» у сфері туризму (авторська розробка за [4, 9-12])

про місто датується 1249 р. У 1271 р. місто згадується як центр провінції Спішських саксів, і вже тоді воно отримало права вільного королівського міста. Крім права на самоврядування, ці права також включали судову владу, право на видобуток руди, використання лісів, розвиток ремесла та торгівлі. В такий спосіб Левоча перетворилася в економічний і торговий центр Спішського регіону, що також стимулювало його культурний та архітектурний розвиток. В Середньовіччі Левоча стало місцем для зустрічей лідерів європейських країн. Так, у 1474 р. місто відвідав Матей Корвін, а в 1497 році – чотири брати Ягелони, один з яких був польським, а інший – угорським королем. Продовжуючи цю традицію, в 1998 році в Левочі відбувся п'ятий саміт президентів 11 країн Центральної Європи. Пізніший період відносно економічної стабілізації був частково використаний для сприяння культурному розвитку міста. Так, у друкарні братів Брейдерів був виданий твір Яна Амоса Коменського «Orbis Pictus» чотирма мовами. Місто Левоча стало духовним центром в період словацького національного пробудження, коли Л. Штур та його товариші обрали його в якості бази своєї діяльності. У 1853 році був побудований міський театр, в якому нині після реконструкції знаходиться конгрес-хол і глядацька зала. Старовинний центр міста є одним з небагатьох чудово збережених зразків історичного міського і архітектурного дизайну в Центральній Європі, і тому справедливо був проголошений міським історико-архітектурним заповідником. Майже весь периметр міста охоплюють середньовічні фортечні споруди, в яких до цього часу непогано збереглися кілька оборонних бастіонів і три міські брами, а саме Кошицька, Менгардська та Польська. Центральна площа м. Левоча належить до найбільших середньовічних міських майданів у Словаччині. Усі головні домінуючі міські споруди згруповані в центрі площі – це міська ратуша, збудована в стилі ренесансу, дзвіниця і костел Св. Якуба з його унікальною колекцією середньовічних готичних вівтарів «з крилами». Головний вівтар костелу є не тільки досконалим художнім твором, але, маючи висоту 18,62 метра, є також найбільшим готичним вівтарем у світі. Цей вівтар був створений в Левочі, в майстерні місцевого майстра Павла. На вершині крутого пагорба над містом височить католицький храм З'яви Діви Марії. На Маріанську прощу до Левочі щорічно збираються багато тисяч паломників, а в 1995 р. ця проща була удостоєна присутності Римського папи Івана Павла II. Незважаючи на численні історичні будівлі та пам'ятки, місто Левоча також може бути представлене як місто, яке особливо підходить для рекреації та відпочинку. У літній час воно пропонує відвідувачам можливість відпочити на прилеглих водосховищах та мандрувати пішохідними і велосипедними стежками в оточенні прекрасної природи Левочьких пагорбів. Узимку пропонується відпочинок на гірських та звичайних лижних трасах – у центрах зимового туризму «Левочька долина» та «Завада».

Місто **Кежмарок** знаходиться на півночі Словаччини в мальовничій місцевості Спіш біля гір Високі Татри. Місто виникло внаслідок злиття кількох поселень, створених місцевим слов'янським на-

селенням разом з німецькими іммігрантами. Перша письмова згадка про місто датується роком 1251. Кежмарок отримав свої міські права вперше в 1269 р. У XV ст. місто дістало додаткові привілеї, зокрема право на проведення двох щорічних ярмарків, право меча, право на свій герб тощо. Вигідне географічне положення м. Кежмарок, яке знаходилося безпосередньо на торговому шляху, що з'єднував країни Сходу з Північною Європою, стало причиною динамічного розвитку в ньому ремесла і торгівлі. У XV – XVIII ст. у місті існувало понад 40 ремісничих цехів, що висунуло Кежмарок в число перших чотирьох міст Словаччини за господарським розвитком. Документ, датований 1715 р., згадує, що в місті були майстерні 263 майстрів. Кежмарок був містом навчання і праці для багатьох визначних письменників, художників і вчених, які були відомі у всій Європі. Перша згадка про Кежмароцьку школу, де вивчалися основи музичного, прикладного та театального мистецтва, датується XIV ст. Понад сім століть існування знайшли відображення в архітектурі міста, де присутні практично всі архітектурні стилі, починаючи від романського, далі через готику, ренесанс та бароко до неокласичного. Своєрідною особливістю міського планування Кежмарку є його головна площа з ратушею, що знаходиться посередині, і замком в кінці площі. Останній згадується вперше в 1463 р. У XVI ст. він належав шляхетській родині Ласки, потім перейшов до родини Текелі, які перебудували оригінальну готицьку споруду замку у стилі ренесанс. Нині Кежмарок є визначним національним історико-культурним заповідником Словаччини і може похвалитися великою кількістю історичних будівель. Найбільш важливими з них є дві національні культурні пам'ятки: дерев'яна лютеранська кірха з 1717 р. і лютеранський лицей з найбільшою шкільною бібліотекою у Європі (150 000 томів), створений у 1774–1776 рр. Домінантою міста є готичний римсько-католицький костел Святого Хреста з цінним вівтарем від 1498 р., якому було надане почесне ім'я Basilica Minor у 1998 р. Папою Римським Іваном Павлом II. Традиції розвитку народних художніх ремесел в регіоні Спіш сприяли проведенню в Кежмарку кожного літа Європейської народної ярмарки ремесел (ELRO) з презентацією виробів словацьких та закордонних народних майстрів. У такий спосіб мешканці міста беруть пам'ять про багату історію і значення цього королівського міста протягом усього його довгого життя.

Стара Любовня. Земля на півночі Словаччини біля річки Попрад була заселена ще в ранньому кам'яному віці. Перший письмовий документ зі згадкою про Стару Любовню, яка поступово набувала міських прав, датується 1292 р. Найбільш значні привілеї місто дістало в 1364 р. від угорського короля Людовіка I, який підвищив статус Старої Любовні до Вільного королівського міста з правом меча і звільнив місто від юрисдикції феодалів, що володіли замком Любовня. Городяни Старої Любовні отримали привілеї згідно з Магдебурзьким правом, серед них право обирати мера, міську раду і суд, проводити щорічні ярмарки, виробляти пиво, ловити рибу тощо. Місто продовжувало процвітати, особливо після 1412 р., коли воно, разом з 15 іншими словацькими містами регіону Спіш, було віддане

в тимчасову оренду Польській державі угорським королем Сигизмундом Люксембурзьким. Після цієї події Любовнянський замок став місцем перебування адміністратора (старости) «орендованих» Польщею словацьких територій, відповідно тут перебували численні угорсько-польські дипломатичні місії та відбувалися перемовини з приводу сплати угорського боргу. Можливості надавати різноманітні послуги мешканцям замку та приїжджим гостям сприяли розвитку ремісничих цехів у місті та створенню Монетного двору. Повернення Спішських міст до Угорщини в 1772 р., під час правління королеви Марії Терезії, не було сприятливим для Старої Любовні, оскільки місто фактично втратило своє привілейоване становище. Центром м. Стара Любовня є площа Св. Миколая, довгаста за формою. Кам'яні будинки на площі почали переважати після пожежі 1556 р., яка знищила стару дерев'яну будову. Визначним об'єктом на площі є Провінційний дім — місце перебування адміністратора «орендованих» Польщею словацьких міст. Особливої уваги заслуговує римсько-католицький костел Святого Миколая з 1280 р. Його барочний інтер'єр містить кілька визначних пам'яток мистецтва, найбільш цінними з яких є пізньоготична церковна купель XVI ст. та пізньоготичні могильні плити з пісковика та червоного мармуру. На вапняковій горі над містом на висоті 711 метрів над рівнем моря височить кам'яний замок Любовня — один з низки фортець, що охороняли кордони Угорського королівства. Перша документальна згадка про замок в якості однієї з королівських резиденцій пов'язана з 1311 р. Реконструкції в XVI—XVII ст. перетворили замок в унікальну фортецю в стилі Ренесанс з власною каплицею. Нині біля мурів Любовнянського замку знаходиться Музей народної архітектури (скансен), домінантою і найціннішим експонатом якого є дерев'яна греко-католицька церква, збудована в 1883 р. та перенесена до скансену з сусіднього села Матисова.

Висновок. Наш західний сусід — Словацька республіка — є країною розвинутого багатопрофільного туризму, який добре відомий в Україні, Європі та світі як завдяки високому рівню туристичного обслуговування, так і різноманітності туристичної пропозиції, яка включає зимовий лижний та гірськолижний відпочинок, лікувальний та СПА-туризм, культурно-пізнавальний, історичний, замковий, етнографічний, сільський зелений туризм, літній відпочинок на озерах тощо. Важливим чинником динамічного туристичного розвитку Словаччини нині є створення регіональних туристичних кластерів, прикладом яких є консорціум «Словацькі королівські міста» у складі чотирьох міст північної Словаччини — Бардейова, Кежмарка, Левочі, Старої Любовні. Підставою їх об'єднання в Консорціум була їх географічна, історична, туристично-ресурсна близькість. Функціонування консорціуму допомогло у вирішенні питань скоординованого розвитку туризму в містах-учасниках та в регіоні Спіш, збереження та відновлення історико-архітектурних пам'яток та середньовічної міської забудови, збалансованого екологічного розвитку, збільшення робочих місць завдяки розвитку туристичної галузі тощо. Консорціум проводить активну промоційно-рекламну діяльність з метою просування своїх турпродуктів на європейському та світовому туристичному ринку. Так, було випущено рекламний проспект «Словацькі королівські міста» трьома мовами — словацькою, англійською, німецькою та інші інформаційно-рекламні матеріали, з якими Консорціум репрезентує себе на міжнародних туристичних виставках, зокрема на Київському міжнародному туристичному салоні «Україна-2012». Гадаємо, що ознайомлення з досвідом створення та успішного функціонування туристичного кластера — Консорціуму «Словацькі королівські міста» — буде цікавим та корисним в умовах України, де процеси кластеризації у сфері туризму набувають все більшого мірила.

Список літератури

1. Туристичний кластер транспортного коридору «Західна Європа — Західний Китай» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.wttc.org/vesearchoeconomicimpact/countryreport/k/kazakhstan.
2. Охріменко А. Г. Необхідність створення та функціонування туристичних кластерів у регіонах України / А. Г. Охріменко // Географія та туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали VI Міжн. наук.-практ. конф. — Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2012. — С. 278-282.
3. Заячук М. До питання формування Буковинсько-Подільського туристичного кластера / М. Заячук, О. Заячук, О. Пулинець // Географія та туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали VI Міжн. наук.-практ. конф. — Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2012. — С. 148-150.
4. Slovenske Kralovske Mesta. — St. Lubovnia, 2012. — 12 s.
5. Смирнов І. Г. Логістика туризму: навч. пос. / І. Г. Смирнов. — К.: Знання, 2011. — 444 с.
6. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. пос. / За ред. Я. Б. Олійника, І. Г. Смирнова. — К.: Знання, 2011. — 640 с.
7. Смирнов І. Г. Процеси транспортно-логістичної кластеризації в Європейському союзі та Україна: площини взаємодії / І. Г. Смирнов // Achievement of High School — 2012: матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція. Том 22. Географія і геологія. — Софія: «БЯЛ ГРАД БГ» ООД, 2012. — С. 35-47.
8. Смирнов І. Г. Сучасні особливості процесів транснаціоналізації в туризмі / І. Г. Смирнов // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети: VI Міжн. наук.-практ. конф. — Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. — С. 102-104.
9. Туристично-інформаційний центр м. Стара Любовня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.staralubovna.sk
10. Туристично-інформаційна канцелярія м. Бардейов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bardejovske-kupele.sk
11. Туристично-інформаційна канцелярія м. Левоча [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.levoca.sk
12. Туристично-інформаційна агенція м. Кежмарок [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.travel.kezmarok.sk